

POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Iwona Pomianek

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. W opracowaniu przedstawiono zastosowanie miernika rozwoju Hellwiga jako metody określania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego jednostek terytorialnych na przykładzie gmin miejsko-wiejskich i wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego. Badane województwo charakteryzuje się wyraźnym zróżnicowaniem wewnętrznym w zakresie sytuacji społeczno-gospodarczej – zwłaszcza jego podregion olsztyński. Wyniki badań wskazują na istotną rolę przestrzennych czynników lokalizacyjnych, takich jak położenie w strefie bezpośredniego oddziaływania większych miast czy bliskość szlaków komunikacyjnych (w tym także sieci dróg lokalnych), w rozwoju społeczno-gospodarczym gmin.

Słowa kluczowe: miernik rozwoju Hellwiga, rozwój lokalny, gminy wiejskie, gminy miejsko-wiejskie, województwo warmińsko-mazurskie

WSTĘP

Rozwój lokalny jest pojęciem wielowymiarowym i stanowi podstawowy cel każdej jednostki terytorialnej. Według D. Nowackiej [1998], proces lokalnego rozwoju, rozumiany jako łańcuch następujących po sobie zmian, obejmujący swoim zakresem potrzeby, hierarchie wartości i celów, charakterystyczne dla danego obszaru, kreuje warunki dla bardziej efektywnego zagospodarowania lokalnych zasobów oraz przekształcenia ich w czynniki rozwoju lokalnego, udziału miejscowych społeczności w tworzeniu i kontroli realizacji procesów rozwoju, jak również pobudzania ekonomicznej efektywności mieszkańców, m.in. poprzez tworzenie sprzyjającego klimatu dla rozwoju społeczno-gospodarczego.

Adres do korespondencji – Corresponding author: Iwona Pomianek, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Polityki Europejskiej, Finansów Publicznych i Marketingu, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: iwona_pomianek@sggw.pl

Pobudzanie i dynamizowanie procesów rozwojowych gospodarki lokalnej stanowi jedną z ważnych funkcji władz gminnych [Sikorska-Wolak 2006]. Samorząd lokalny podejmuje decyzje w sprawach swoich mieszkańców, pamiętając jednak, że sukces podejmowanych działań zależy od tego, czy społeczność lokalna uczestniczy bezpośrednio w sprawowaniu władzy [Woźniak 2003]. Radni gmin dysponują ważnymi instrumentami oddziaływania na gospodarkę lokalną. Mogą wspierać lub odmawiać wsparcia inicjatywom gospodarczym mieszkańców gminy, mogą zachować lub przekształcić strukturę gospodarki gminy. Samorządy lokalne są uprawnione do tworzenia strategicznych planów rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, mają możliwość promowania jej zasobów i osiągnięć, a także występowania o dodatkowe środki z funduszy strukturalnych wspierające lokalne projekty. Faktyczna działalność samorządów lokalnych wyznaczana jest z jednej strony przez istniejące warunki oraz skalę niezaspokojonych potrzeb mieszkańców, z drugiej natomiast przez poglądy konkretnych osób wchodzących w skład rady gminy, stopień ich kreatywności i aktywności, a także kryteria, jakimi się kierują przy podejmowaniu decyzji [Krzyżanowska 2006]. Jak wskazują badania A. Kozłowskiego oraz I. Czaplickiej-Kozłowskiej [2004], osoby pełniące funkcję organu wykonawczego w gminach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego wywodziły się zazwyczaj spośród pracowników gminnych jednostek organizacyjnych sektora publicznego, a więc byli to najczęściej nauczyciele, urzędnicy administracji samorządowej lub rządowej, pracownicy jednostek i zakładów budżetowych podlegających gminie, rolnicy oraz lekarze. Funkcje radnych gmin pełnili natomiast przede wszystkim rolnicy, nauczyciele oraz urzędnicy. K. Heffner i A. Rosner [2002] badając stopień aktywności społeczności lokalnych poddali analizie cechy związane z wykształceniem i kwalifikacjami zawodowymi radnych gmin oraz frekwencją wyborczą lokalnej społeczności podczas wyborów powszechnych (prezydenckich).

Czynniki rozwoju lokalnego można podzielić na trzy grupy [Bagdziński 1994; Grzebyk 2003]:

- polityczno-ustrojowe, do których zalicza się charakter władzy (ustrój), zakres kompetencji i uprawnień władzy różnych szczebli, sposób sprawowania władzy, relacje władza-społeczeństwo oraz stopień akceptacji władzy przez społeczeństwo;
- społeczne, wśród których wyróżnia się potrzeby i wartości, aspiracje mieszkańców i organów przedstawicielskich, stosunki międzyludzkie, stosunek do reform, innowacji i postępu technicznego, przedsiębiorczość prywatną oraz stosunek władz lokalnych do przedsiębiorczości;
- ekonomiczno-środowiskowo-przestrzenne, do których zalicza się zasoby naturalne, walory środowiska przyrodniczego, zasoby siły roboczej i jej kwalifikacje, potencjał gospodarczy i jego strukturę, w tym zwłaszcza infrastrukturę techniczno-ekonomiczną i społeczną oraz potencjał inwestycyjny.

Na obszarach wiejskich zlokalizowanych w pobliżu dużych miast coraz mniejszą rolę odgrywa rolnictwo, a zaczynają dominować funkcje pozarolnicze. Rozwój mieszkalnictwa i innych funkcji gospodarczych wypiera rolnictwo z obszarów podmiejskich w kierunku peryferii. Na obszarach podmiejskich można zaobserwować szybki rozwój lokalnego rynku pracy pozarolniczej oraz korzystanie z sąsiedztwa miejskiego rynku. Obszary wiejskie natomiast, położone peryferyjnie w stosunku do ośrodków miejskich i głównych szlaków komunikacyjnych, wykazują niewielki rozwój pozarolniczych ryn-

ków pracy. Szczególną rolę małych miast w kreowaniu nowych funkcji obszarów wiejskich podkreślają H. Adamczewska-Wejchert i K. Wejchert [1986] – małe miasta, stanowiące najliczniejszą grupę wśród polskich ośrodków miejskich, stają się ośrodkami życia gospodarczego i kulturalnego, oddziałującymi na otaczające je tereny wiejskie. Z kolei K. Heffner wskazywał na dodatnią korelację między rozmiarami miasta a jego oddziaływaniem na otaczający go obszar wiejski, zwłaszcza gdy oba obszary pozostają ze sobą administracyjnie powiązane [Heffner 2007], co ma miejsce m.in. w przypadku gmin miejsko-wiejskich. Z jednej strony, ośrodek miejski umożliwia rozwój i wzrost aktywności społeczno-gospodarczej mieszkańców wsi. Z drugiej zaś – strefa ciśnienia obszarów wiejskich stanowi nie tylko potencjalne zaplecze gospodarcze małego miasta, lecz również obszar, dla którego spełnia ono funkcje zaopatrzenia i logistyki, wymiany gospodarczo-społecznej oraz kontaktu o zakresie lokalnym i ponadlokalnym [Heffner 2002].

Pomimo popularności tematyki rozwoju lokalnego, nie istnieje uniwersalna metoda pomiaru jego poziomu. Do najważniejszych wskaźników wyrażających poziom rozwoju gospodarczego należy zaliczyć Produkt Krajowy Brutto [Kwiatkowski 2005] w przeliczeniu na jednego mieszkańca (PKB per capita), będący syntetyczną miarą wartości produkcji wytworzonej w gospodarce w ciągu roku, stosowany przede wszystkim do porównań krajów i regionów. PKB jest również składową syntetycznego Wskaźnika Rozwoju Społecznego (Human Development Index, HDI), do wyznaczenia którego przyjmuje się także wskaźniki średniej długości życia, skolaryzacji i analfabetyzmu. Nie jest jednak możliwe obliczenie wartości PKB czy HDI dla jednostek na poziomach NTS 4 oraz NTS 5 z uwagi na brak odpowiednich danych statystycznych. Wpływa to znacząco na ograniczenie metodyki badań empirycznych w zakresie poziomu rozwoju lokalnego. Jednym ze sposobów całościowej charakterystyki poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego jest przedstawienie go za pomocą jednego syntetycznego wskaźnika, uwzględniającego wiele czynników determinujących.

METODA BADAŃ

Badaniem¹ w 2008 roku objęto gminy wiejskie i miejsko-wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego. Dane do budowy wskaźnika rozwoju społeczno-gospodarczego pochodziły z Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDR GUS).

Pierwszy etap doboru zmiennych do budowy wskaźnika rozwoju gmin miał charakter merytoryczny i opierał się na studiach literatury, związanej z pomiarem rozwoju jednostek terytorialnych [m.in. Babuchowska, Kisiel 2006; Gralak 2005; Rosner 1999, 2002, 2007; Sobala-Gwosdz 2005; Spychalski 2005; Wojewódzka 2007; Zeliaś 2000]. Wybrane zmienne mają charakter statyczny i pozwalają na szeregowanie jednostek terytorialnych w danym okresie².

¹Grant promotorski MNiSW pt. Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego), nr projektu NN114 0295 33, nr umowy 0295/B/H03/2007/33.

²Przyjęto, że jest to jeden rok.

Mając na uwadze kryteria formalne doboru zmiennych, do budowy wskaźnika rozwoju gmin przyjęto zmienne diagnostyczne o charakterze mierzalnym, dostępne i kompletne. Niektóre potencjalne zmienne, istotne pod względem merytorycznym, nie mogły zostać włączone do grupy analizowanych zmiennych, gdyż w Banku Danych Regionalnych GUS nie są gromadzone pewne dane na poziomie gmin (NTS 5). Niejednokrotnie także gromadzone dane bywają niekompletne, co znacząco ograniczyło liczbę zmiennych składowych miernika rozwoju.

Wstępna analiza danych empirycznych obejmowała eliminację zmiennych quasi-statycznych. W tym celu dla każdej j -tej zmiennej obliczono współczynnik zmienności. Współczynnik ten jest względną miarą rozproszenia, której wartość wyznaczana jest jako stosunek odchylenia standardowego do wartości średniej arytmetycznej [Borkowski i in. 2004], zgodnie ze wzorem:

$$V_j = \frac{S_j}{\bar{x}_j} \quad (1)$$

gdzie:

V_j – współczynnik zmienności dla j -tej zmiennej

$S(x_j)$ – odchylenie standardowe dla j -tej zmiennej, wyznaczone według wzoru:

$$S_j = \sqrt{n^{-1} \sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2} \quad (2)$$

\bar{x}_j – średnia arytmetyczna j -tej zmiennej, wyznaczana według wzoru:

$$\bar{x}_j = n^{-1} \sum_{i=1}^n x_{ij}, \quad (i=1, \dots, n) \quad (3)$$

Ze zbioru zmiennych eliminuje się cechy spełniające nierówność $|V_j| \leq V^*$, gdzie V^* oznacza wartość krytyczną współczynnika zmienności. Jako wartość krytyczną przyjęto $V^* = 0,10$. Z uwagi na niską zmienność wyeliminowano cechę odsetek ludności w wieku produkcyjnym.

Następnie zbadano siłę związku między pozostałymi zmiennymi. W tym celu wykorzystano współczynnik korelacji liniowej Pearsona [Starzyńska 2005]. Współczynnik ten służy do badania siły związku między zmiennymi wyrażonymi w wartościach nominalnych i przyjmuje następujący wzór:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}} \quad (4)$$

gdzie: r_{xy} – współczynnik korelacji liniowej Pearsona, X, Y – mierzalne cechy statystyczne, $X = (1, 2, \dots, n)$, $Y = (1, 2, \dots, n)$, \bar{x}, \bar{y} – średnia arytmetyczna odpowiednio cechy X

i Y . Współczynnik korelacji liniowej Pearsona przyjmuje wartości $\langle -1; 1 \rangle$, przy czym: $r_{xy} = 0$ oznacza brak liniowej zależności pomiędzy cechami, $r_{xy} = 1$ oznacza dokładną dodatnią liniową zależność między cechami, a $r_{xy} = -1$ oznacza dokładną ujemną liniową zależność między cechami. Cechy, które wykazują silną współzależność nie są uwzględniane w dalszych badaniach. Dla wszystkich zmiennych skonstruowano macierz korelacji. Jako wartość krytyczną współczynnika korelacji przyjęto $r^* = |0,75|$. Z uwagi na wysoki stopień korelacji z pozostałymi zmiennymi wyeliminowano zmienne: udział dochodów własnych w dochodach ogółem oraz udział wydatków majątkowych inwestycyjnych w wydatkach ogółem. W rezultacie analiz otrzymano zbiór 17 zmiennych (tab. 1).

Tabela 1. Zmienne diagnostyczne przyjęte w badaniach
Table 1. Diagnostic variables accepted in the research

Symbol	Zmienna diagnostyczna
X ₁	wskaźnik przyrostu naturalnego
X ₂	odsetek pracujących w liczbie ludności ogółem
X ₃	saldo migracji w osobach na 1000 mieszkańców
X ₄	udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym
X ₅	drogi gminne o twardej nawierzchni w km w przeliczeniu na 100 km ² w 2004 roku
X ₆	sieć wodociągowa w km w przeliczeniu na 100 km ²
X ₇	sieć kanalizacyjna w km w przeliczeniu na 100 km ²
X ₈	udział procentowy ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków w ludności ogółem
X ₉	liczba ludności w przeliczeniu na 1 placówkę biblioteczną
X ₁₀	liczba korzystających z noclegów w obiektach zbiorowego zakwaterowania
X ₁₁	dochody własne gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca
X ₁₂	wydatki majątkowe inwestycyjne gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca
X ₁₃	udział procentowy obszarów chronionych w powierzchni gminy
X ₁₄	podmioty gospodarcze prywatne zarejestrowane w REGON w przeliczeniu na 1000 mieszkańców
X ₁₅	frekwencja wyborcza w wyborach do Sejmu RP w dniu 21.10.2007 roku
X ₁₆	odsetek radnych z wyższym wykształceniem
X ₁₇	odsetek radnych o wysokich kwalifikacjach

Źródło: Opracowanie własne.
Source: Author's research.

Otrzymane zmienne umożliwiły podział gmin na trzy klasy różniące się pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, przy zastosowaniu taksonomicznego miernika rozwoju Z. Hellwiga [Hellwig 1968; Nowak 1990]. Jest to jedna z powszechnie stosowanych metod taksonomicznych, w której miarę agregatową oblicza się jako syntetyczny wskaźnik taksonomicznej odległości danego obiektu od teoretycznego wzorca rozwoju. Metoda wzorca rozwoju Hellwiga pozwala uporządkować zbiór obiektów (gmin) P_i (gdzie: $i = 1, 2, \dots, n$), z których każdy jest opisany zbiorem m cech diagnostycznych, mających charakter stymulant lub destymulant.

Opis liczbowy zbioru obiektów może zostać przedstawiony w formie macierzy obserwacji \mathbf{X} o postaci:

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nm} \end{bmatrix} \quad (5)$$

gdzie x_{ij} – oznacza wartości j -tej cechy dla i -tego obiektu ($i = 1, 2, \dots, n; j = 1, 2, \dots, m$).

W celu ujednoczenia zmiennych dokonuje się normalizacji cech przez ich standaryzację zgodnie ze wzorem:

$$z_{ij} = \frac{(x_{ij} - \bar{x}_j)}{S_j}, \quad (j = 1, 2, \dots, m) \quad (6)$$

W efekcie przekształcenia otrzymano macierz standaryzowanych wartości cech Z :

$$Z = \begin{bmatrix} z_{11} & z_{12} & \dots & z_{1m} \\ z_{21} & z_{22} & \dots & z_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ z_{n1} & z_{n2} & \dots & z_{nm} \end{bmatrix} \quad (7)$$

gdzie: z_{ij} jest zestandaryzowaną wartością x_{ij} .

Powyższa macierz stanowiła podstawę do wyznaczenia tzw. wzorca rozwoju, tj. abstrakcyjnego obiektu (gminy) P_0 o współrzędnych standaryzowanych $z_{01}, z_{02}, \dots, z_{0j}$, gdzie: $z_{0j} = \max\{z_{ij}\}$, gdy Z_j jest stymulantą, oraz $z_{0j} = \min\{z_{ij}\}$, gdy Z_j jest destymulantą. Wynika z tego, iż wzorec stanowi hipotetyczna gmina o najlepszych zaobserwowanych wartościach zmiennych. Następnie dla każdego obiektu P_i (gminy) wyznaczono odległość od wzorca zgodnie z formułą:

$$d_i = 1 - \frac{D_{i0}}{D_0} \quad (i = 1, 2, \dots, n) \quad (8)$$

gdzie:

$$D_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2} \quad (9) \quad (\text{odległość } i\text{-tego obiektu od obiektu } P_0)$$

$$D_0 = \bar{D}_0 + 2S_0 \quad (10)$$

$$\bar{D}_0 = n^{-1} \sum_{i=1}^n D_{i0} \quad (11)$$

$$S_0 = \sqrt{n^{-1} \sum_{i=1}^n (D_{i0} - \bar{D}_0)^2} \quad (12)$$

W ten sposób wyznaczono wskaźniki syntetyczne dla każdej gminy. Miernik taksonomiczny d_i przyjmuje wartości z przedziału $[0, 1]$. Im bardziej wartości cech danej gminy są zbliżone do wzorca, tym poziom jej rozwoju jest wyższy, a im bardziej oddalone – tym niższy.

Do klasyfikacji gmin według poziomu rozwoju wykorzystano dwa parametry miernika taksonomicznego, tj. średnią arytmetyczną i odchylenie standardowe. Wyodrębniono następujące przedziały klasowe (grupy):

- klasa A (wyższy poziom rozwoju) $d_i > \bar{d}_i + s_{d_i}$ (do tej klasy należą gminy, dla których odległość od wzorca przekracza wartość $\bar{d}_i + s_{d_i}$),
- klasa B (średni poziom rozwoju) $\bar{d}_i - s_{d_i} < d_i \leq \bar{d}_i + s_{d_i}$ (do tej klasy zaliczono gminy, dla których odległość od wzorca zawiera się w przedziale $(\bar{d}_i - s_{d_i}, \bar{d}_i + s_{d_i}]$),
- klasa C (niższy poziom rozwoju) $d_i \leq \bar{d}_i - s_{d_i}$ (do tej klasy należą gminy, dla których odległość od wzorca nie przekracza wartości $\bar{d}_i - s_{d_i}$),

gdzie:

d_i – wartość miernika syntetycznego obliczonego metodą wzorca rozwoju Hellwiga,

\bar{d}_i – średnia arytmetyczna cech (wskaźnika syntetycznego) d_i ,

s_{d_i} – odchylenie standardowe cech d_i .

Obliczeń i analiz dokonano w programach Microsoft Office Excel 2003 oraz SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 12.0.1, natomiast opracowanie map umożliwił program Stata: Data Analysis and Statistical Software 10.1.

CHARAKTERYSTYKA BADANEGO OBSZARU

Województwo warmińsko-mazurskie, utworzone w 1999 roku [Ustawa... 1998], obejmuje powierzchnię 24,2 tys. km², tj. 7,7% powierzchni kraju oraz 0,6% powierzchni Unii Europejskiej, zajmując pod tym względem 4. miejsce w skali kraju oraz 77. miejsce w skali UE-27. Od północy graniczy z obwodem kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, od wschodu z województwem podlaskim, od południa z województwem mazowieckim, od zachodu z województwami kujawsko-pomorskim i pomorskim, a Zalew Wiślany zapewnia dostęp do Morza Bałtyckiego.

Zgodnie z unijną Nomenklaturą Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych, na poziomie NTS 1 województwo warmińsko-mazurskie wchodzi w skład Regionu Północnego (wraz z województwami pomorskim i kujawsko-pomorskim). W granicach województwa (NTS 2) wyodrębniono trzy podregiony (NTS 3) – elbląski (31% powierzchni, 37% ludności województwa), olsztyński (po 43% zarówno powierzchni, jak i ludności) oraz ełcki (26% powierzchni i 20% ludności). Na poziomie NTS 4 województwo zostało podzielone na 19 powiatów ziemskich oraz 2 powiaty grodzkie (Olsztyn i Elbląg), a na poziomie NTS 5 obejmuje 116 gmin (tj. 16 miejskich, 33 miejsko-wiejskie i 67 wiejskich).

W regionie znajduje się 49 miast (ze znaczną przewagą miast małych) i 3778 miejscowości wiejskich. Województwo nie należy do wysoko zurbanizowanych – udział ludności miejskiej utrzymuje się od lat na poziomie 60%, tj. o ok. 1,5 p.p. poniżej średniej

krajowej [Regionalny... 2007]. Około 40% ludności miejskiej zamieszkuje głównie 3 największe ośrodki – Olsztyn, Elbląg i Ełk, a kolejne 33% – miasta do 20 tys. mieszkańców. Olsztyn, stolica województwa, jest największym ośrodkiem miejskim na północno-wschodnim obszarze Polski pomiędzy Gdańskiem a Białymstokiem. Na 1 miejscowość wiejską przypadało w 2007 roku średnio 151 mieszkańców (w kraju – 275). Obszary wiejskie zajmują 97,5% powierzchni regionu, co plasuje województwo pod tym względem na pierwszym miejscu w skali kraju. Powierzchnia użytków rolnych w 2007 roku stanowiła 55% powierzchni województwa, gruntów leśnych – 32%, gruntów pod wodami – 5,7%, a gruntów pod zabudowaniami – 3,5%.

Województwo warmińsko-mazurskie położone jest peryferyjnie w stosunku do europejskich i krajowych centrów aktywności, a w skali europejskiej należy do grupy regionów o najsłabszej dostępności komunikacyjnej i niskim potencjale wynikającym z posiadanej infrastruktury komunikacyjnej. Dlatego też jego atrakcyjność dla potencjalnych inwestorów pozostaje na niezadowalającym poziomie.

POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO BADANYCH GMIN

Przy zastosowaniu taksonomicznego miernika rozwoju Hellwiga gminy wiejskie i miejsko-wiejskie uszeregowano względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oraz podzielono na trzy klasy (tab. 2). Największy procent jednostek zaliczonych do klasy A stanowiły gminy miejsko-wiejskie, natomiast w klasie C zdecydowanie dominowały gminy wiejskie.

Tabela 2. Gminy w województwie warmińsko-mazurskim w podziale na klasy poziomu rozwoju
Table 2. Communes in Warmia and Mazury province according to classes of a development level

Gminy	Klasy poziomu rozwoju			Razem	
	A (poziom wyższy)	B (poziom średni)	C (poziom niższy)		
Województwo ogółem	miejsko-wiejskie	9	22	2	33
	wiejskie	6	48	13	67
	razem	15	70	15	100

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Author's calculation.

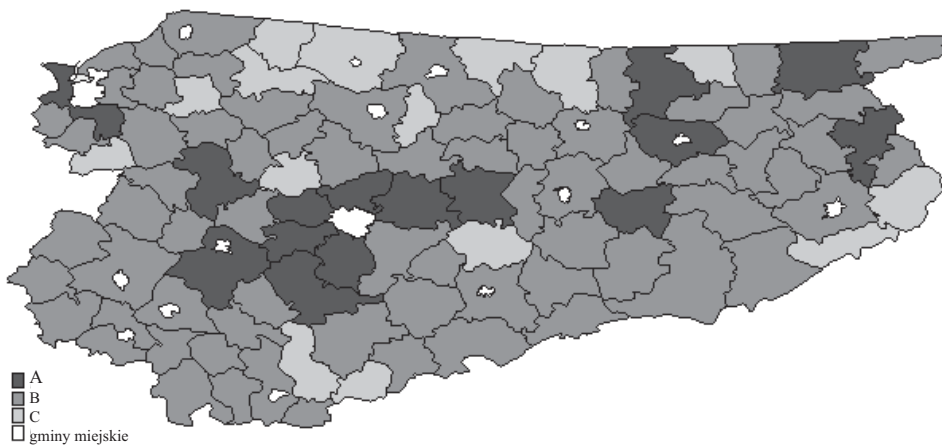
Do klasy A zakwalifikowano gminy o wyższym poziomie rozwoju (15 jednostek). Osiem gmin posiadało status gminy miejsko-wiejskiej. Pozostałe o statusie gminy wiejskiej miały charakter gmin podmiejskich, sąsiadując bezpośrednio z granicami miast na prawach powiatu: Olsztynem (cztery jednostki) i Elblągiem (jedna gmina)³, lub otaczając gminy miejskie Giżycko oraz Ostróda⁴. Główne krajowe szlaki drogowe przebiegały przez prawie wszystkie gminy z klasy A (14 jednostek). Do klasy B zakwalifikowano

³Duże miasta, zamieszkiwane w 2007 roku odpowiednio przez około 176 tys. i 127 tys. mieszkańców.

⁴Średnie miasta, liczące w 2007 roku odpowiednio około 30 tys. oraz 33 tys. mieszkańców.

jednostki o przeciętnym poziomie rozwoju, w tym 22 gminy miejsko-wiejskie oraz 48 gmin wiejskich (razem 70 jednostek). W klasie C, do której zakwalifikowano gminy o niższym poziomie rozwoju, znalazło się ogółem 15 jednostek, w tym 13 o statusie gminy wiejskiej oraz tylko 2 jednostki o statusie gminy miejsko-wiejskiej. Były to gminy niesąsiadujące bezpośrednio z miastami województwa warmińsko-mazurskiego. Pięć jednostek sąsiadowało z granicą polsko-rosyjską, a dwie leżały w dalszej części powiatów przygranicznych. Przez obszar siedmiu jednostek z klasy C przebiegały główne drogi krajowe, pozostałe zaś były położone w pewnym oddaleniu od układu komunikacyjnego kraju, a połączenie z innymi gminami umożliwiały drogi wojewódzkie i powiatowe.

Przestrzenny rozkład wartości miernika rozwoju społeczno-gospodarczego Hellwiga przedstawiono na rysunku 1.

Rys. 1. Gminy miejsko-wiejskie i wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego w podziale na 3 klasy miernika rozwoju Hellwiga

Fig. 1. Urban-rural and rural communes in Warmia and Mazury province, according to 3 classes of Hellwig development index

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDR GUS.

Source: Author's calculation based on the CSO data.

W tabeli 3 przedstawiono po 15 pozycji początkowych i końcowych w rankingu 100 analizowanych gmin województwa warmińsko-mazurskiego. Zarówno w najlepszej klasie (A), jak i w klasie najslabszej (C) zdecydowanie dominowały gminy podregionu olsztyńskiego (po 8 z 15 gmin), co świadczy o głębokim zróżnicowaniu rozwojowym tego podregionu. Gminy o wyższym poziomie rozwoju skupione były głównie wokół Olsztyna, natomiast w slabszej grupie znalazły się przede wszystkim gminy wiejskie oddalone i przygraniczne.

PODSUMOWANIE

Województwo warmińsko-mazurskie charakteryzuje się oprócz peryferyjności przestrzennej również peryferyjnością rozwojową, pozostając w pewnym dystansie do innych regionów europejskich. Obszary wiejskie województwa cechuje wysoka stopa bezrobo-

Tabela 3. Ranking gmin wiejskich i miejsko-wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego według miernika rozwoju Hellwiga

Table 3. Ranking of rural and urban-rural communes in Warmia and Mazury province in accordance to Hellwig development index

Miejsce w rankingu	Gmina	Powiat	Podregion	Wartość miernika rozwoju d_i	Klasa
1	Stawiguda	olsztyński	olsztyński	0,367	A
2	Mikołajki	mragowski	olsztyński	0,351	A
3	Dywity	olsztyński	olsztyński	0,347	A
4	Gietrzwałd	olsztyński	olsztyński	0,334	A
5	Ostróda	ostródzki	elbląski	0,300	A
6	Morąg	ostródzki	elbląski	0,278	A
7	Giżycko	giżycki	ełcki	0,275	A
8	Olecko	olecki	ełcki	0,271	A
9	Jonkowo	olsztyński	olsztyński	0,265	A
10	Barczewo	olsztyński	olsztyński	0,260	A
11	Elbląg	elbląski	elbląski	0,258	A
12	Olsztynek	olsztyński	olsztyński	0,247	A
13	Biskupiec	olsztyński	olsztyński	0,245	A
14	Gołdap	gołdapski	ełcki	0,240	A
15	Węgorzewo	węgorzewski	ełcki	0,233	A
...					
86	Świątki	olsztyński	olsztyński	0,076	C
87	Janowiec Kościelny	nidzicki	olsztyński	0,076	C
88	Prostki	ełcki	ełcki	0,076	C
89	Pieniężno	braniewski	elbląski	0,076	C
90	Sępól	bartoszycki	olsztyński	0,072	C
91	Barciany	kętrzyński	olsztyński	0,065	C
92	Wilczęta	braniewski	elbląski	0,064	C
93	Dźwierzuty	szczygieński	olsztyński	0,054	C
94	Kiwity	lidzbarski	olsztyński	0,051	C
95	Kozłowo	nidzicki	olsztyński	0,051	C
96	Kalinowo	ełcki	ełcki	0,044	C
97	Lelkowo	braniewski	elbląski	0,042	C
98	Rychliki	elbląski	elbląski	0,035	C
99	Górowo Iławeckie	bartoszycki	olsztyński	0,034	C
100	Budry	węgorzewski	ełcki	0,032	C

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDR GUS.

Source: Author's calculation based on the CSO data.

cia, niski poziom zatrudnienia, słaba mobilność siły roboczej, słaba dostępność do infrastruktury edukacyjnej oraz gorsza dostępność do usług medycznych. Rozproszona sieć osadnicza i słaba sieć komunikacyjna utrudniają dostępność do usług, szkół i placówek zdrowotnych, szczególnie na poziomie ponadlokalnym. Skuteczne przeciwdziałanie tym zagrożeniom i odwrócenie niekorzystnych trendów wymaga wsparcia zewnętrznego, w tym zastosowania instrumentów Unii Europejskiej.

Badane województwo charakteryzuje się wyraźnym zróżnicowaniem wewnętrznym w zakresie sytuacji społeczno-gospodarczej – zwłaszcza podregion olsztyński. Wyniki badań wskazują na istotną rolę przestrzennych czynników lokalizacyjnych, takich jak położenie w strefie bezpośredniego oddziaływania większych miast czy bliskość szlaków komunikacyjnych (w tym także sieci dróg lokalnych), w rozwoju społeczno-gospodarczym gmin. Wpływ tego rodzaju uwarunkowań został zauważony przy podziale gmin na 3 klasy według miernika rozwoju Hellwiga. W klasie gmin o wyższym poziomie rozwoju znalazły się gminy miejsko-wiejskie oraz podmiejskie (tj. gminy wiejskie sąsiadujące bezpośrednio z miastami), natomiast do klasy o niższym poziomie rozwoju zakwalifikowano gminy peryferyjne i były to jednostki głównie wiejskie, położone z dala od krajowych szlaków komunikacyjnych.

PIŚMIENNICTWO

- Adamczewska-Wejchert H., Wejchert K., 1986. Małe miasta: problemy urbanistyczne stale aktualne. Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Babuchowska K., Kisiel R., 2006. Wpływ samorządu gminnego na lokalny rozwój gospodarczy na przykładzie gmin województwa warmińsko-mazurskiego. *Acta Sci. Pol. Oeconomia*, 5 (2).
- Bagdziński S. L., 1994. Lokalna polityka gospodarcza w okresie transformacji ustrojowej, UMK, Toruń.
- Borkowski B., Dudek H., Szczesny W., 2004. Ekonometria, wybrane zagadnienia. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gralak A., 2005. Poziom konkurencyjności wschodnich regionów Polski na tle zróżnicowań międzyregionalnych. *Acta Sci. Pol. Oeconomia*, 4 (1).
- Grzebyk B., 2003. Szanse i ograniczenia rozwoju przedsiębiorczości na obszarach prawnie chronionych (na przykładzie gminy Baligród), [w:] Czudec A. (red.): Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, tom 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Heffner K., 2002. Czynniki osadnicze wpływające na potencjał rozwojowy obszarów wiejskich. *Wieś i Rolnictwo*, 2 (115).
- Heffner K., 2007. Funkcjonowanie miast małych w systemie osadniczym Polski w perspektywie 2033 – rekomendacje dla KPZK. Ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w ramach prac nad dokumentem „Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008-2033”, http://www.mrr.gov.pl/Rozwoj%20przestrzenny/Polska%20polityka%20przestrzenna/Prace%20nad%20KPZK%202008-2033/Documents/Rekomendacje_dla_ma%C5%82ych_miast.pdf. (dostęp 03.04.2009).
- Heffner K., Rosner A., 2002. Czynniki specyficzne wywierające wpływ na potencjał rozwojowy obszarów wiejskich, [w:] Rosner A. (red.): Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych. IRWiR PAN, Warszawa.

- Hellwig Z., 1968. Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom rozwoju i strukturę kwalifikowanych kadr. *Przegląd Statystyczny*, Nr 4.
- Kozłowski A.J., Czaplicka-Kozłowska I., 2004. Zasady wyboru i kompetencje wójta jako kierownika gminy, [w:] Niedzielski E. (red.): *Przedsiębiorstwo i jego otoczenie w warunkach integracji europejskiej. Problematyka zasobów ludzkich*. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn.
- Krzyżanowska K., 2006. Rola stowarzyszeń agroturystycznych i samorządów lokalnych w rozwoju turystyki wiejskiej, [w:] Adamowicz M. (red.): *Rola samorządu w zarządzaniu rozwojem lokalnym i regionalnym*, Wydawnictwo PWSZ w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.
- Kwiatkowski E., 2005. Główne kategorie i pojęcia makroekonomiczne. Produkt i dochód narodowy, [w:] Milewski R., Kwiatkowski E.: *Podstawy ekonomii*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Nowacka D., 1998. Wybrane aspekty wspierania rozwoju lokalnego i przedsiębiorczości w gminie w ocenie samorządu terytorialnego (na przykładzie gmin województwa poznańskiego), [w:] Dolata S. (red.): *Funkcjonowanie samorządu terytorialnego. Doświadczenia i perspektywy*, tom II, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Nowak E., 1990. *Metody taksonomiczne w klasyfikacji obiektów społeczno-gospodarczych*. PWE, Warszawa.
- Regionalny Program Operacyjny Warmia i Mazury na lata 2007–2013. Dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego w dniu 14 listopada 2007 r.
- Rosner A. (red.), 1999. *Typologia wiejskich obszarów problemowych*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A. (red.), 2002. *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A. (red.), 2007. *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Sikorska-Wolak I., 2006. Rola samorządu terytorialnego w zarządzaniu rozwojem lokalnym ze szczególnym uwzględnieniem gmin wiejskich, [w:] Adamowicz M. (red.): *Rola samorządu w zarządzaniu rozwojem lokalnym i regionalnym*, Wydawnictwo PWSZ w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.
- Sobala-Gwosdz A., 2005. *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji w województwie podkarpackim*. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Spychalski G., 2005. *Mezoeconomiczne aspekty kształtowania rozwoju obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Starzyńska W., 2005. *Statystyka praktyczna*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Ustawa z dn. 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (DzU z 1998 r. Nr 96, poz. 603 z późn. zm.).
- Wojewódzka A., 2007. *Klasyfikacja gmin miejsko-wiejskich województwa mazowieckiego według poziomu rozwoju*, [w:] Strahl D. (red.): *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*. Prace Naukowe AE Wrocław, nr 1161.
- Woźniak M., 2003. Rola samorządu w systemie kształtowania ekologicznego wizerunku gminy, [w:] Czudec A. (red.): *Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Zeliaś A. (red.), 2000. *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT LEVEL OF RURAL AREAS OF WARMIA AND MAZURY PROVINCE

Abstract. The paper presents a method of determining a socio-economic development level of territorial entities on the example of urban-rural and communes rural in Warmia and Mazury province. The region is internally diverse regarding socio-economic situation, especially in the case of Olsztyn subregion. The research results show essential role of spatial localization factors, including areas of direct influence of larger cities or access to communication routes (as well as local roads), in socio-economic development of communes.

Key words: Hellwig development index, local development, Warmia and Mazury province

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 21.06.2010